

Csire Márta¹–Seidler Andrea²

HUNGAROLÓGIA AUSZTRIÁBAN: OKTATÁS ÉS KUTATÁS A BÉCSI EGYETEMEN

Az utóbbi években felélénkültek a szakmai viták a hungarológia fogalmának újradefiniálásáról mind a magyarországi, mind a külföldi szakemberek körében. Ennek szükségessége vitathatatlan, hiszen a fogalom tartalmának újra történő meghatározása segíthet a hungarológia új helyének kijelölésében az egyéb diszciplínák között, ill. velük együttműködve. A 2006-os jyvaskyläi hungarológiai kongresszus óta a hungarológia mibenlétéről és feladatairól továbbra is folyik a szakmai együttgondolkodás és vita.

A hungarológia fogalmának és feladatainak meghatározásában a különböző oktató- és kutatóhelyeket képviselő szakemberek véleménye az alábbi pontokban megegyezik:

a hungarológia

- interdiszciplináris;
- külföldön művelt magyarságtudomány³, amelynek célcsoportját a nem magyar anyanyelvű külföldiek alkotják;
- kultúrák találkozásának, dialógusának és kölcsönhatásának vizsgálata, ezáltal egyfajta állandó változás jellemzi;
- nem szűkíthető le a magyar mint idegennyelv oktatására;
- elsősorban a bölcsészettudományokat foglalja magában, de bármely más tudományág (földrajz, kémia stb.) is beletartozhat a hungarológiába, amennyiben az adott témát magyar vonatkozásain keresztül közelíti meg;

¹ Csire Márta, magyar lektor a Bécsi Egyetem Európai és Összehasonlító Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének Finnugor Tanszékén, marta.csire@univie.ac.at

² Seidler Andrea, a Bécsi Egyetem Európai és Összehasonlító Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének vezetője, a Finnugor Tanszék irodalomprofesszora, andrea.seidler@univie.ac.at

³ Tuomo Lahdelma felfogása szerint kizárólag a külföldiek által végzett magyarságtudományi kutatások értendők a *hungarológia* fogalma alatt.

- a jövő hungarológiája az ún. *Hungarian Studies* programok felé mutat, amelyek bármilyen tanulmányokba integrálhatóak és kreditálhatóak;
- minden országban kissé másként definiálható, nem kell s lehet egységesíteni;
- a külföldi hungarológiai oktatóhelyeknek oktatási és kutatási tevékenységet egyaránt kell folytatniuk;
- a hungarológia fejlődésének meghatározó feltétele a nemzetközi együttműködés az oktatásban és a kutatásban (Fischer 2002; Európai Utas 2006).

Ha ezeket a kritériumok végigtekintjük, elmondhatjuk, hogy a bécsi hungarológia mindegyiknek kivétel nélkül megfelel. Az alábbiakban ezt a hungarológiai tevékenységet kívánjuk bemutatni részletesebben.

A Bécsi Egyetem Finnugor Tanszékének múltja és jelenlegi helyzete

A Bécsi Egyetem Finnugor Intézetének alapításáról 1974-ben döntött a Bécsi Egyetem, az intézet vezetőjévé pedig Rédei Károlyt, a nemzetközileg is elismert finnugor-kutató nyelvészprofesszort nevezték ki. Rédei nyugdíjba vonulása után 2000-tól az intézet (jelenleg tanszék) Johanna Laakso nyelvészprofesszor irányítása alatt működik.

A Finnugor Intézet 1974-től 2004-ig a Bécsi Egyetem *önálló intézete* volt, majd a 2004-ben lezajlott egyetemi integráció során három másik volt intézettel együtt egy nagyobb intézet egyik tanszékévé (*Abteilung*) vált. Ezen intézet elnevezése: *Európai és Összehasonlító Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet/Institut für Europäische und Vergleichende Sprach- und Literaturwissenschaft*. Az intézetbe tartozó további tanszékek: Skandinavisztika Tanszék, Néderlandisztikai Tanszék, Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék.

Az *integráció* nem korlátozta vagy szűkítette a tanszék tevékenységét, ellenkezőleg: hatékony és pozitív együttműködési lehetőségeket eredményez a társtanszékekkel, pl.: közös szemináriumok/előadások meghirdetése, közös rendezvények, kiadványok. Így az összehasonlító irodalomtudományi tanszék előadásainak tematikájába bekerülnek magyar irodalommal foglalkozó előadások, ill. a tanszékek közösen szélesebb tematikájú kurzusokat tudnak meghirdetni, amelynek eredménye, hogy más intézetek és tanszékek hallgatói is felveszik és látogatják ezeket az órákat. (Közös előadássorozat volt pl. *Az erotika az irodalomban* a 2006/07-es tanévben ; a 2008/09-es tanévre tervezett előadássorozat a filmmel foglalkozik.)

A tanszék továbbra is a finnugor elnevezést viseli, ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy a hungarológia (a fennisztikával együtt) nem a finnugor összehasonlító nyelvtudományi stúdiumokba ágyazódik be, ahogy a 80-as évek gyakorlata mutatta, hanem a finnugor nyelvészet kereteiből kilépve önálló diszciplínaként működik.

A tanszéken folyó oktatás

Választható szakok

A Finnugor Tanszéken jelenleg felvehető szakok a következők:

- *hungarológia bachelor* (6 szemeszteres képzés), *hungarológia master* (4 szemeszteres képzés);
- *fennisztika bachelor* (6 szemeszteres képzés), *finnugor nyelvtudomány master* (4 szemeszteres képzés);
- *magyar tanári szak* (1982 óta; egyelőre a régi curriculum szerint folyó 10 szemeszteres, egységes képzés. Az új Bologna-folyamat szerint átstrukturálandó új tanári szak curriculumáról jelenleg viták folynak az egyetemen belül, de az új tanszert kidolgozása már folyamatban van;
- *doktori tanulmányok* nyelvészetből és irodalomból (min. 4 szemeszter). Az egyetem meg kívánja tartani a jelenlegi *Doktorvater/Doktormutter*-rendszeren alapuló doktori képzést, bár kis doktori iskolák jelenleg is működnek és fognak működni.

A jelenleg még futó, a bolognai típusú képzési rendszernek megfelelő bachelor–master képzést 2003 őszén indították be a tanszéken. Ezeket a programokat 2008. október 1-jétől egy átdolgozott változat váltja majd fel, amely 150 kreditpontos maior és 30 kredites, szabadon választható minor szakból áll. Az új master-program pedig 120 kreditpontos képzés lesz.

A régi BA/MA programok kifizetéséhez három és fél ill. két és fél év áll rendelkezésre.

Az oktatással kapcsolatosan szeretnénk hangsúlyozni, hogy a tanszék Ausztriában az egyetlen *hungarológia bachelor* és *master* szakkal rendelkező, ill. magyar nyelvterületen kívül az egyetlen, *magyar szakos tanárokat* képző felsőoktatási intézmény. [Magyar tolmács- és fordítóképzéssel a bécsi egyetem *Fordítástudományi Központja* (Zentrum für Translationswissenschaft) és a grazi egyetem *Alkalmazott és Elméleti Fordítástudományi Intézete* (Institut für theoretische und angewandte Translationswissenschaft) foglalkozik].

A tanszék a tanárképzésen keresztül részt és felelősséget vállal a burgenlandi magyar népcsoport nyelvének megőrzésében, és tanárokat képez az ausztriai magyar mint idegennyelv oktatáshoz.

A Bécsi Egyetem (a magyarországi felsőoktatáspolitikával ellentétben) nem kívánja korlátozni a *master* képzésben résztvevő hallgatók számát; amennyiben a *bachelor* szintű képzés után valaki folytani akarja a tanulmányait, lehetőséget kap rá.

Személyi feltételek

A tanszéken az oktatást jelenleg a Bécsi Egyetem főállású munkatársaként két nyelvészprofesszor, két irodalomprofesszor, egy magyar, egy finn és egy észt lektor látja el. További óraadók oktanak bizonyos nyelvészeti, irodalmi, kultúrtörténeti, mé-

diahasználati és didaktikai (tanári szak) tárgyakat, továbbá finn és észt nyelvet. Bilatális szerződések keretében minden tanévben két szemeszteren át magyar irodalom vendégprofesszor is tanít a tanszéken, finn vendégprofesszor pedig minden tanévben egy szemeszterre érkezik. Ezenkívül a nemzetközi csereprogramoknak köszönhetően külföldi vendégtanárok előadásai is biztosítják a tanszék tantárgykínálatának sokrétűségét és változatosságát.

Hungarológia – kinek?

A bécsi hungarológia speciális, kedvező helyzetben van, hiszen Magyarország elérhetősége/közelsége miatt intenzívek a két ország (különösen a nyugat-magyarországi régió) közötti kapcsolatok. A 2004-es EU-csatlakozást követően hirtelen megnövekedett az érdeklődés a magyar nyelv és a hungarológiai stúdiumok iránt, s a hallgatói létszám is jelentősen megugrott. Megnőtt a hallgatói mobilitás is: Magyarországról is szép számmal járnak át hallgatók s választják a Bécsi Egyetemet a továbbtanuláshoz, ill. az osztrák hallgatók is többet és szívesebben utaznak Magyarországra résztanulmányokra.

A tanszék hallgatóinak összetétele meglehetősen heterogén. Vannak köztük:

- német anyanyelvű osztrák hallgatók [motivációjuk részben személyes vagy a magyar kultúra iránti érdeklődés. Sokszor valamely főszak mellé mellékszakként (politológia, publicisztika, jog, orvos stb.) veszik fel a hungarológia stúdiumot vagy annak egy részmodulját];
- magyar anyanyelvű, Magyarországon érettségizett hallgatók, akik egyetemi tanulmányaikat Ausztriában kívánják elvégezni;
- magyar anyanyelvű, a határokon túli kisebbségek valamelyikéhez tartozó hallgatók (Erdély, Szlovákia, Vajdaság);
- Ausztriában élő (már ott született vagy kisgyermekkorában Ausztriába került) migráns szülők (akik általában munkavállalás céljából érkeztek Ausztriába) gyermekei, akik kisgyermekkorukban kerültek Ausztriába, vagy már itt születtek. Ezek a fiatalok másod- vagy harmadgenerációs, a magyar nyelvet származásnyelvként beszélő hallgatók, és a hungarológiát vagy a magyar tanári szakot a nyelvmegtartás miatt választják. Pozitív változás figyelhető meg ezzel kapcsolatban a szülők nyelvhez és kultúrához való viszonyulásában: céljuk – az '56-os menekültek többségével ellentétben – már nem az asszimilálódás és a nyelv feladása, hanem az integráció a nyelv megtartásával. Ez egyben a magyar nyelv presztízsének jelentős növekedését is jelenti;
- végül a burgenlandi magyar népcsoport képviselői (amely szintén heterogén csoport, hiszen közöttük is vannak Burgenlandban letelepült másod-, harmadgenerációs migráns gyermekek).

Az oktatás és a hallgatók heterogenitása – problémák

A következőkben néhány problémára szeretnénk felhívni a figyelmet, amely a hallgatók összetételének heterogenitásából adódhat.

Nyelvoktatás: a nyelvoktatás során, ha minden célcsoportnak meg kívánnánk felelni, a magyar nyelvet idegen nyelvként és anyanyelvként is kellene oktatni. Továbbá a kétnyelvű hallgatók számára speciális nyelvoktatásra volna szükség, amely az anyanyelv és az idegen-nyelv oktatásának módszertanát ötvözi.

A nyelvi lektor számára a legnagyobb problémát a különböző szintű nyelvtudások, a különböző nyelvi kompetenciák, a különböző tanulási stratégiák és tanulási célok jelentik. A csoportbontás sajnos anyagi kérdés: nincs anyagi keret magasabb óraszámra, így minden hallgató számára ugyanazok a nyelvi órák állnak rendelkezésre.

Irodalomtudomány és művelődéstörténet, kultúratudomány: ezeken a területeken a legnagyobb problémát a műveltségi háttér heterogenitása jelenti. A magyarországi érettségivel rendelkező diákok számára előny a nyelvtudás és a magyar irodalomban, történelemben, kultúrtörténetben való jártasság. Ők ugyanakkor nemzeti diszciplínaként tanulták ezeket a tárgyakat, s rendkívül nehezen váltanak szemléletet. Hiányos német nyelvtudásuk miatt gyakran problémát jelent számukra a német (vagy egyéb idegen) nyelvű (szak)irodalom olvasása.

Az osztrák hallgatók nehézsége: nagy hátrányt kell behozniuk az olvasottságban és a kultúrtörténetben, továbbá a megfelelő szintű magyar nyelvtudás megszerzése is kemény munkát jelent számukra. Ugyanakkor ők rendelkeznek azzal a szemléletmóddal, amely a hungarológia sajátossága: kívülről, egy másik kultúra szempontjából vizsgálni a magyar tematikákat.

A nyelvtudomány talán a legkevésbé problematikus terület ebből a szempontból. Bár a tanárképzés során különösen nagy hangsúlyt kell fektetni az anyanyelvű tanárjelöltek felkészítésére, hogy anyanyelvük rendszerét az idegennyelv-oktatás szemszögéből vizsgálják.

A tanszéken folyó kutatások

A tanszéken folyó kutatásokat az interdiszciplinaritás, a nemzetközi együttműködés, a modern nemzetközi tudományos kutatási módszerek átültetése és alkalmazása jellemzi. Ez rendkívül fontos, hiszen így a hungarológiai kutatások nemzetközi tudományos kontextusba helyezhetők. Néhány kutatási súlypont: a gender az irodalomban és a nyelvben, többnyelvűség, kisebbségi nyelvhasználat, kulturális kapcsolatok a magyar irodalom- és kultúrtörténetben, nyelvi kontaktusok, történeti és összehasonlító finnugor nyelvtudomány.

A tanszéken folyó kutatási tevékenységek közül itt most a legfontosabb projekteket szeretnénk kiemelni. Az *Osztrák Kutatási Alap (Österreichischer Forschungsfond)* által finanszírozott projektek jelentősége, hogy doktoranduszok és projekt munkatársak is dolgoznak bennük, ami egyben kis szakmai műhelyek létrejöttét is jelenti.

Nyelvészeti projektek

Burgenlandi nyelvészeti terepgyakorlat

A 2004/05-ös tanévben a tanszék hallgatói tanáraik vezetésével szociolinguisztikai terepgyakorlaton vettek részt. Nyelvhasználati interjúkat készítettek felsőőri magyar ajkú adatközlőkkel. A projektet többek között az Osztrák-Magyar Akció Alapítvány finanszírozta.

Magyar–német kontaktnyelvészeti adatbázis

Szintén az Osztrák–Magyar Akció Alapítvány segítségével valósult meg 2006-ban az a projekt, melynek során elkészült a Felsőőrött gyűjtött interjúk transzkriptója és digitális formában történő közreadása. Az anyagokat regisztráció után kutatási célokra lehet felhasználni.

A tagadás tipológiája az obi-ugor és szamojéd nyelvekben

2008. május elsejével indult el az az Osztrák Kutatási Alap által finanszírozott hároméves projekt, amely az obi-ugor és a szamojéd nyelvek tagadásának vizsgálatát, leírását és tipológia osztályozását tűzte ki célul. Emellett a vizsgált nyelvekből elektronikus formában közreadott szövegmutatványok is készülnek, melyeket további kutatásokhoz is fel lehet használni.

Az uráli nyelvek tipológiai adatbázisa

A tanszék részt vesz abban a 2008 őszén induló többéves nemzetközi kutatási projektben, amely az uráli nyelvek tipológia adatbázisát hivatott létrehozni.

Irodalomtudományi projektek

A Preßburger Zeitung repertórium

Egy néhány éve folyó projekt keretében készül a 18. századi *Preßburger Zeitung* (Pozsonyi Újság) cikkeinek repertórium. Ez egy adatbázis is egyben, melyben kulcsszavak, személy és helynevek alapján lehet keresni és információkat lekérni.

A német nyelv és kultúra befolyása a Magyar Királyságban

Szintén több éve zajló, a Bécsi Egyetem Germanisztikai Intézetével és a Szegedi Egyetem Régi Irodalom Tanszékével közös kooperáció. A kutatási tematikákat a projektben résztvevők közösen határozzák meg, s a kutatási eredményeket rendszeresen ismertetik konferenciákon ill. kötetekben publikálják.

Hungarus Digitalis - a nyelvről és a kollektív identitásról folytatott német nyelvű diskurzus a Magyar Királyságban 1740 és 1918 között

2006 őszén indult el az a nagyszabású, az Osztrák Tudományos Alap által finanszírozott projekt, amelynek célja olyan digitális forráskiadás, amelyen keresztül nyomon követhető és dokumentálható a különböző kollektív identitásmodellek kialakulása és fejlődése a XVIII. és XIX. században.

Kiadványok

A Finnugor Intézet sorozataként 1978 és 2001 között jelentek meg Rédei Károly szerkesztésében a *Studia Uralica* című sorozat kötetei. Majd 2004-ben az intézet (jelenleg tanszék) egy új kiadványsorozat alapításáról döntött, amelynek címe *Finno-Ugrian Studies in Austria*. A sorozatnak eddig három kötete jelent meg, egy jelenleg nyomdában van.

2001 őszén indította útjára az akkori intézet a saját elektronikus szakmai folyóiratát, a *WEB-FU*-t, amelyben rendszeresen jelennek meg változatos tematikájú tanulmányok, amelyek kapcsolódnak a tanszék tantárgyínálatához és az oktatók kutatási területeihez.

Nemzetközi együttműködés az oktatásban és a kutatásban

Az intézmény nemzetközi együttműködései elsősorban két nemzetközi program keretén belül valósulnak meg: ezek az *Erasmus* és a *CEEPUS* programok.

A tanszéknek 8 európai egyetemmel közösen létrehozott Erasmus-hálózata van, amelynek keretén belül évente négy vendégtanár oktat Bécsben, s aktív a hallgatói mobilitás is. Ezek az intézmények a következők: Hamburgi Egyetem Finnugor/Uralisztikai Intézet, berlini Humboldt Egyetem Hungarológiai Szeminárium, Jyväskyläi Egyetem Hungarológiai Intézet, Párizsi Egyetem III Hungarológiai Intézet, Padovai Egyetem Finnugor Intézet, Tartui Egyetem Finnugor Tanszék, Debreceni Tudományegyetem Finnugor Tanszék, ELTE Történelmi Intézet (Budapest). A tanszék Erasmus-kapcsolatainak száma (elsősorban a hallgatói mobilitást támogatására) a következő tanévtől további magyarországi és finnországi társtanszékekkel kötött szerződéseknek köszönhetően bővül.

A CEEPUS (Közép-Európai Diák- és TanárCsere Hálózat) program keretében szintén a tanári és hallgatói mobilitást támogatjuk és biztosítjuk. A CEEPUS programban résztvevő partneregyetemek a következők: Szegedi Tudományegyetem, Újvidéki Egyetem és Pozsonyi Egyetem.

Feltétlenül meg kell említenünk, hogy a kisebb, bilaterális tudományos és oktatási projektekhez jelentős támogatást nyújt az *Osztrák–Magyar*, illetve az *Osztrák–Szlovák Akció Alapítvány*. Segítségükkel konferenciák, kiadványok, magyarországi, illetve szlovákiai egyetemekkel közösen meghirdetett órák, továbbá a több mint 15 éve folyó osztrák és magyar hallgatók számára megrendezett osztrák–magyar nyári egyetem (*Sommerkolleg*) valósulhat meg.

Irodalom

- Európai Utas 2006. Végeredmény vagy kiindulópont? Kerekasztal-beszélgetés a hungarológiaiáról. In: *Európai Utas* 16 (2006) 2–3. Európai Utas Alapítvány. Budapest. 130–141. (<http://www.hhrf.org/europaiutas/6364/130-141.pdf>)
- Fischer, Holger 2002. Hungarologie–Entwicklungen, Probleme, Perspektiven. In: Lahdelma, T.–Jankovics J.–Nyerges J.–Laihonen, P. (szerk.): *Hatalom és kultúra*. Plenáris előadások & Kerekasztal vitaindítók V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.). Jyväskylä.